

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Систематизація існуючих науково-методологічних підходів та теорій харчування людини вказує на широку їх різноманітність та протиречивість базових принципів, що вимагає узагальнення цілей та функцій харчування людини з метою цілеспрямованого управління ним. При будькій різновидності харчування їжа повинна виконувати всі свої функції в організмі для підтримки їх на адекватному ендотакоекоекологічному рівні і забезпечення постійності внутрішнього середовища.

У результаті проведених досліджень відомі теорії та концепції харчування поділено на статичні та динамічні. Статичні моделі харчування описують зміст харчування і базуються на фізіологічних нормах споживання харчових продуктів, але не пояснюють причини відхилення, недотримання раціональних рекомендацій та інших приписів (релігійних, етичних, сімейних) щодо харчування. Динаміку поведінки споживачів описують поведінкові (біхевіоричні) теорії науки управління, які враховують вплив різноманітних за своїм походженням чинників (як раціонально-логічного, статичного, так і психоемоційного, динамічного характеру), що базується на новій парадигмі поглядів на людину як на біо-енерго-інформаційну систему.

Запропоновані методологічні підходи до харчування з позицій психосоматики, як науки, що поєднує психологічні та медичні методи регламентації харчування, спрямовані на встановлення балансу між психовідчуттєвими та фізіологічними функціями. Природа людини інтегральна і має два аспекти – жорстко детермінований і випадково-імовірнісний (упорядкований і спонтанний). Випадкові моменти зумовлені безліччю потенційних можливостей, а тверда детермінація задана генетичним і соціальним кодами, що програмують розвиток і поведінку людини та пояснюють спонтанне відношення до харчування і вибір його форм.

Застосування діалектичного підходу показує, що поряд із еволюцією самої людини розвивались її потреби у харчуванні та форми задоволення цих потреб. Способи виробництва готової їжі виникають та розвиваються в тісній взаємодії з матеріальними умовами життя суспільства, залежать від рівня розвитку цивілізації і виступають у формі індивідуально-організованого її виробництва і споживання в домашніх умовах та суспільно-організованого (успільненого) виробництва, яке здійснюється в масових розмірах в

аграрному секторі, харчовій промисловості, продовольчій торгівлі та підприємствах ресторанного господарства.

Сучасний стан споживання основних продуктів харчування населенням характеризується значним зменшенням обсягів та погіршенням структури забезпечення продовольством і являє собою реальну загрозу здоров'ю нації, продовольчій та національній безпеці держави. За останні десятиріччя середньодушове споживання основних продуктів харчування зменшилось в 1,5–2 рази і по найбільш цінним продуктам впало нижче гранично допустимого рівня, суттєво погіршилась структура харчування, зросли ціни.

Існуючі теорії та практичні форми організації харчування відображують та охоплюють статичні, переважно фізіологічні, потреби людини в харчуванні, передбачаючи їх стійкість в часі, що часто унеможливлює побудову адекватних моделей попиту населення на продукти та послуги харчування. Окрім статичних підприємствам-організаторам харчування необхідно враховувати динамічні характеристики, зміну потреб людини у харчуванні в часі та класифікувати за характером їх походження на біогенні, психофізіологічні, соціогенні, економічні та вищі (творчі).

На відміну від попередніх науково-практичних підходів до управління продовольчим комплексом, доцільно перейти від позиції виробництва продовольства як початкового ланцюга в системі харчування до кінцевої стадії – безпосереднього споживання продуктів та послуг харчування споживачем, що принципово змінює теоретико-методологічні та практичні підходи до планування та управління харчуванням населення, як функції сім'ї та суспільства. При цьому сукупність всіх виробництв та видів економічної діяльності різних форм власності доцільно поєднати в одну дефініцію, яка ставить за мету забезпечення кінцевих потреб споживача в продуктах та послугах харчування і запровадити термін «сфера харчування» – як сукупність різноманітних за організаційно-правовою формою та диверсифікованих за видами діяльності підприємств, корпорацій та підприємств, котрі виконують функції вирощування продовольчої сировини, її переробки в харчові продукти, реалізації продтоварів, приготування страв та організації їх споживання. До сфери харчування доцільно включити і домогосподарства, котрі є як об'єктами ринку, так і господарюючими суб'єктами, виконуючи функції виробничих і споживаючих систем.

У сучасних умовах харчування населення знаходиться під впливом глобалізаційних процесів, які сприяють становленню універсалізму в існуванні людства та віддзеркалюють зростання ступеня пов'язаності суб'єктів світової спільноти за різними

напрямами життєдіяльності – в економічній, політичній, екологічній, культурній, комунікаційній сферах тощо. У результаті досліджень встановлено, що у сфері харчування глобалізація має характер незамкнених циклів, тобто характер соціальних хвиль, наявність яких віддзеркалює двоїсту природу суспільних змін – співвідношення поступовості та циклічності. Хвилеподібність процесу глобалізації зумовлена його суперечливістю, котра відбиває взаємодію двох протилежних тенденцій – зближення суб'єктів світової спільноти та їхньої конфронтації. В сучасному світі ця взаємодія ґрунтується на поєднанні інтеграційних процесів та збереженням країнами і народами їх самобутності й самостійності у різних сферах включаючи харчування.

Диверсифікація світового продовольчого ринку йде досить активно, збільшується доля екологічно чистих продуктів та продуктів з високою долею доданої вартості, а також функціональних продуктів та продуктів швидкого приготування. Виник новий сегмент ринку – продукти генномодифікованої технології із наперед заданими властивостями. Проведені дослідження свідчать, що сьогодні вся виробничо-економічна система країни, в тому числі і сектори сфери харчування, з управлінської точки зору є переважно об'єктами глобалізації, а не її активними суб'єктами, до чого треба прагнути. Для подолання цієї ситуації визначено пріоритети внутрішньої та національної зовнішньої політики у сфері продовольства.

Запропоновані нами методологічні підходи до оцінки наслідків глобалізації на рівні галузей та секторів сфери харчування і можливого їх впливу на інші об'єкти економічних відносин доцільно розглядати на макро-, мезо- та мікрорівні управління. У результаті досліджень встановлено, що галузь зі стабільним перевищенням експорту над імпортом отримує позитивні наслідки від міжнародної інтеграції, а галузь зі зворотнім співвідношенням міжнародних торговельних угод – негативні, що дає можливість прогнозувати перспективи сфери харчування та її секторів.

Як показують дослідження, в ході прийняття управлінських рішень стосовно харчування фахівці, опираючись на власний досвід та традиції, напрацювали власні прийоми соціально-економічного експертного аналізу, які виникають, практично обробляються та отримують форму канонів харчової поведінки споживачів та суб'єктів господарювання і на основі отриманої інформації розраховується можливість використання відомих прийомів і правил стосовно конкретної економічної ситуації.

Застосування відомих в економіці методів статистичного, порівняльного, функціонального, балансового аналізу, теорії

граничних станів та економіко-математичного моделювання дозволило виявити певні особливості та закономірності розвитку сфери харчування в Україні та запропонувати методологічні і практичні підходи до кількісного виміру соціально-економічних явищ у цій сфері, зокрема використання балансових матриць виробництва, реалізації та споживання продуктів і послуг харчування для різних господарських та виробничо-економічних систем.

Зворотною тенденцією глобалізації нами визначено посилення регіональних чинників розвитку соціально-економічних процесів, обумовлених прагненнями зберегти власну етнокультурну спадщину, а у сфері економіки – захистити власний ринок, у сфері харчування – відродити національні кулінарні традиції, гарантувати продовольчу безпеку країни.

Сферу харчування, включаючи сільське господарство, харчову промисловість, торгівлю та ресторанне господарство регіону, слід розглядати як єдину територіально-галузеву специфічну природно-соціально-економічну систему, що характеризується цілісністю, узгодженістю та збалансованістю відтворювального процесу і управління. Запропоновано розробляти регіональні стратегії розвитку сфери харчування, виходячи із зацікавленості регіонів у активній соціально-економічній політиці та її місця, що сприятиме підвищенню рівня та якості життя населення і забезпечить відповідний рівень обслуговування та визначить орієнтири соціально-економічного розвитку регіону в системі національної та глобальної економіки.

Л.М. Яцул, д-р екон. наук, проф. (*ХДУХТ, Харків*)

УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ

Сучасні дослідження функціонування соціально-економічних систем доводять існування системи взаємопов'язаних циклів, які укладаються за масштабністю та ієрархічністю і є закономірною формою розвитку ринкової економіки. Прояв циклічності діяльності секторів сфери харчування спостерігається як періодичні коливання економічної, підприємницької, фінансової активності у вигляді періодичних повторів, спадів та підйомів виробництва, зайнятості, інфляції, а також наявності криз різного характеру.

Запропоноване в ході проведених нами досліджень для оцінки пропорцій індивідуальних та суспільних форм харчування